

METAFORE ANTROPOMETRICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ
ANTHROPOMETRIC METAPHORS IN ROMANIAN

Elena LACUSTA,

conf. univ., dr.,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The article presents the anthropometric principle in designating and knowing the reality. Two perspectives of the metaphorical transfer based on the anthropometric principle are proposed: from the human to the extrahuman field and vice versa. It is illustrated with elements of (folk) metrology where somatisms with proper meaning function as units of measurement (foot, palm, toe etc.); the metaphorical meanings from dictionaries are presented and the existence of an anthropometric somatic symbolism in phraseological contexts is demonstrated.*

Keywords: *anthropometry, metaphor, somatism, phraseological unit, (folk) metrology.*

0. Antropometria ($\leq$ limba greacă: *anthropos*, „om” și *metron*, „măsură”) este o metodă de cercetare prin care se realizează măsurarea corpului uman sau diferite părți ale acestuia.

Cu sensul său propriu, termenul funcționează în criminalistică (tehnică a măsurării diferitelor părți ale corpului omenesc și studiu al proporțiilor corpului omenesc, aplicat în special la criminali sau delincvenți, în vederea identificării lor (MDA 2002)) și medicină (desemnând tehnicile de măsurare a copiilor, de stabilire a raporturilor dimensionale ale fătului) etc. Antropologia a construit o ramură distinctă numită antropometrie, iar studiile de design ergonomic se bazează pe diverse măsurători ale corpului uman pentru elaborarea optimă a tuturor produselor dependente de proporțiile corporale (scaun, birou, cabina mașinii etc.), în vederea confortului (fizic în primul rând) și minimumului de spațiu.

Filosofia și lingvistica preiau termenul în scopul desemnării unei manifestări a *antropocentrismului* (concepție filozofică potrivit căreia omul este centrul și scopul universului (MDA 2002)), ce are ca efect *antropomorfismul* sau servește drept bază pentru antropomorfism (credință mistică prin care se atribuie lucrurilor și fenomenelor naturii însușiri și sentimente omenești. (MDA 2002)) (Телия 1988, passim). Principiul antropometric constă în conștientizarea omului că el este măsura tuturor lucrurilor, astfel măsurând toate formele de „a fi”, toate „stările de lucru”, prin raportare la el, sau prin prisma experienței sale.

Dacă în sens general antropometria implică măsurarea dimensiunilor corpului uman, în sens specific (lingvistico-filosofic) semnificația se extinde, atribuind dimensiuni (derivate din domeniul somatic sau uman, în general) lucrurilor ce înconjoară ființa umană și pentru care nu are etalonul sau unitatea de măsură potrivită, în contextul cognitiv și pragmatic concret. În asemenea mod, principiul antropometric funcționează în sistemul de unități de măsură – *palmă, cot, picior, deget, stat de om* etc., – dar, totodată, este și bază pentru multe metafore care numesc necunoscutul (inclusiv amorf, abstract) prin cunoscut (cel mai bine de către om – propriul corp) – *o mână de* (cantitatea – *o mână de ajutor, o mână de oameni, o mână de carte*), dimensiunea – *o mână de om, cât privești cu ochii, sub mână, la doi pași* (spațiul), *cât să te scarpini la un ochi, cât ai zice pește, cât o viață de om* (timpul), *(a lucra) cot la cot, nas în nas* (relații) etc.).

Lingvistica extinde acest termen până la identificarea lui cu una din

rațiunile existenței limbajului, considerând că ea însăși (lingvistica) cercetează măsura realității fenomenale realizată prin cuvânt. A se vedea în acest sens teoriile esenței limbajului la Humboldt (și toate derivatele acesteia despre tabloul lingvistic al lumii): „esența limbii constă în faptul de a turna materia lumii fenomenale în forma ideilor” (Humboldt 2008: 15), la Leo Weisgerber: „Cuvântul este un întreg sonor-conceptual, un mijloc lingvistic prin care e conceput un decupaj de realitate” (Weisgerber 1973: 219), la Eugeniu Coșeriu, care afirmă în studiile de filosofie a limbajului că omul, prin limbaj, decupează și delimitează realitatea sau stările de a fi: „există o dimensiune obiectivă a limbajului, că, într-un sens care rămâne de stabilit, limbajul corespunde ființei și că limbajul este – cum de altfel spune Platon într-un pasaj care n-a fost subliniat destul –, că fiecare cuvânt este *diakritikon thes ousias*, adică este «delimitator al esenței»” (Coșeriu 2001-2002: 76); sau, la fel, „E limpede că lumea există, pentru că limbajul organizează, stabilește *el ser* «ființa», nu *el existir* «existența». Asta înseamnă că limbajul nu creează arborii, ci îi delimitează ca *arbori*, într-o limbă. Altă limbă ar putea delimita aici ceva ca o parte de plantă în general, de exemplu, sau ar putea să nu aibă *arbore*, ci să aibă numai specii de ceea ce noi numim *arbore*, sau să aibă diferite tipuri de arbori, ca româna, care are trei: *arbore*, *copac* și *pom*.” (Coșeriu 2001-2002: 119)

Din acest motiv, antropometria este considerată unul dintre cele mai productive mecanisme de formare a tabloului lingvistic al lumii, deoarece implică experiența (de cunoaștere, inclusiv prin limbă) a realității de către subiectului creator de vorbire (într-o limbă concretă). Prin urmare, în decuparea, delimitarea și trierea realității, vorbitorul se va servi de propria limbă (realitatea cunoscută deja prin limbă), stereotipuri (viclenia, de exemplu, este asociată vulpii, încăpățănarea – măgarului), diverse experiențe proprii etc. Totodată, comensurabilitatea om-univers permite desemnările precare, abstracte sau ale necunoscutului prin transfer metaforic:

a. din domeniul uman în cel extrauman: „... românește plaiul are un *picior*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pământul o *sprânceană*, ziua o *geană*, (geana zilei = aurora); asemenea un *ochi* de lanț, (= ineluș), de sticlă (= geam) sau de funie (= laț); clopotul are o *limbă* și coșciugul o *pleoapă* (= capac).” (Șăineanu 1999: 152)

b. în domeniul uman din cel extrauman: cu toții avem „în gât un bob de strugure (uvula), și în exterior un măr (al lui Adam), mușchii noștri sunt șoricei (de la lat. *musculus* < *mus* = șoarece)” (Coșeriu 2009: 194), pe piele avem alunițe sau alunele și la inimă un vierme, în cap greieri sau gărgăuni etc.

Menționăm că ambele perspective sunt, de fapt, complementare în sensul că, delimitând, de exemplu, măgarul ca fiind încăpățânat și numind omul ca fiind măgar, se realizează ambele direcții simultan: măgarului măsurându-i-se starea de a fi printr-o caracteristică umană și, totodată, omului i se atribuie (măsoară) încăpățânarea prin raportare la acea stare de a fi a măgarului (fie aceasta și etichetată doar (de mitologie, basme, legende, proverbe etc.), fără posibilitatea probării ca atare, față de alte calități ale măgarului: bleg, de povară etc.).

1. Manifestarea directă a principiului antropometric din prima perspectivă (dinspre om spre extra-uman) o constituie unitățile de măsură somatice, care, inițial, funcționau ca tehnică metrologică reală, iar mai apoi cunosc și utilizări, uneori exclusiv, metaforice, alăturându-se unui simbolism somatic destul de productiv.

1.1. Ca tehnică metrologică, cu sens propriu, funcționează următoarele somatisme:

<i>somatismul</i>	<i>tehnică / unitate/ instrument de măsură</i>	<i>Utilizări metaforice</i>
<i>mână</i> > mănușă, literal <i>mână mică</i> (Șăineanu)	Cantitate de fire de cânepă, de în etc. legată, cât se poate cuprinde dintr-o dată cu palma deschisă (MDA), cu un diametru de 10-12 cm (Șăineanu). <i>Lat de mână:</i> în sec. 18 era egal cu aproximativ 82 mm.	Metasemie similitivă: Unelte sau obiecte de gospodărie sau părți ale acestora care se aseamănă, ca formă și funcție, cu mâna (MDA): <i>mâna carului (leuca)</i> ; <i>măinile sacului</i> : Fiecare dintre cele două brațe laterale, făcute din nuiele, pe care se întinde plasa sacoviștei; <i>măinile cutiței</i> : fiecare dintre cei doisprezece pari, lungi de 3-4 m, care susțin pereții cutiței. (MDA) Poate fi amintit aici și sinonimul <i>labă</i> care, pe lângă desemnările metaforice sinonime cu mână, are o arie largă de metafore în fitonimie: <i>laba-mâței, laba-</i>

		<p><i>ursului, labă-de-iepure</i> etc.</p> <p>Metasemie implicativă:</p> <p>Unelte sau obiecte de gospodărie sau părți ale acestora care se apucă și se manevrează manual: fiecare dintre cele două lemne laterale ale codârlei la car; întinzătoare la car; spetează dintre coarnele plugului; schimbătoare la plug; mânerul la coasă; chingă a căpriorilor la casă; mâner al ferăstrăului; mâner al coarbei; mâner al sfredelului; sul sau scripete al fântânii; <i>măinile jugurilor</i>: lemne lungi cu ajutorul cărora se țin și se mânuiesc jugurile lesei;</p> <p><i>mâna curentă</i>: balustradă. (MDA)</p>
picior	<p>Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 30,48 cm, folosită și astăzi în unele țări;</p> <p><i>picior cubic</i>: unitate de măsură a volumului egală cu volumul unui cub cu latura de un picior. (MDA)</p>	<p>Metasemie similitivă:</p> <p>Picior (al unui zid, al unei construcții etc.) zonă mai largă de la baza unei forme de relief înalte, deal, munte, pisc etc., bază, poală; fiecare dintre elementele pe care se sprijină partea de jos a unei mobile sau capul unei unelte; parte de jos, alungită, prevăzută cu un suport, care sprijină corpul unor obiecte; fiecare dintre stâlpii pe care se sprijină podul morii de apă; fiecare dintre cele două lemne lungi ale scării mobile, pe care se fixează fusceii.</p> <p>Metasemie implicativă:</p> <p>Fiecare dintre verzele sau scândurile orizontale care formează treptele unei scări. (MDA)</p>
<i>palmă</i>	<p>Unitate de măsură pentru lungime, folosită în trecut, egală cu aproximativ 25-28 cm, corespunzând distanței dintre</p>	<p>Distanță sau suprafață foarte mică din ceva: a fi de șapte palme în piept (a fi om voinic); a fi de șapte palme în frunte (a fi foarte deștept);</p> <p>bătător de covoare. (MDA)</p> <p>De o palmă: de dimensiuni neobișnuite, foarte mic sau foarte mare (în raport cu cât ar trebui sau cât ne-am aștepta să fie).</p>

	<p>extremitatea degetului celui mare și a celui mic, bine întinse lateral.</p> <p><i>Palmă înngenuncheată</i> (sau <i>domnească</i>): veche unitate de măsură pentru lungime, mai mare cu aproximativ 3 cm decât palma.</p> <p><i>Palma proastă</i> sau <i>de om de mijloc</i> (0,205-0,255 m).</p> <p><i>Un lat de palmă</i> – lățimea palmei când degetele sînt lipite unul de altul. (DLRLC)</p> <p><i>Palmac</i>: în Moldova medievală echivala cu 3,48 cm sau cu a opta parte dintr-o palmă (MDA).</p>	<p>(DLRLC)</p> <p>În fitonimie: <i>palma-cu-spini palma-Sfintei-Mării</i>; <i>palma-Maicii-Domnului palma-pământului</i>; <i>palma-tâlharului</i>; <i>palma-voinicului</i>.</p>
<p><i>deget</i></p>	<p>Veche unitate de măsură a lungimii, egală cu aproximativ 25 de milimetri. (MDA)</p>	<p>Piesă componentă a aparatelor de tăiere la cositori, secerători, combine de cereale etc., care separă și sprijină plantele în momentul tăierii. (MDA)</p> <p>În fitonimie: cinci-degete [Șăineanu]; iarba-degetelor; degetul-roșu. (MDA); șapte-degete [DLRLC]</p>

<i>limbă</i>	-	<p>Metasemie similitivă:</p> <p>Nume dat unor obiecte, instrumente etc. care seamănă formal sau funcțional cu limba: bară mobilă de metal, agățată în interiorul clopotului, care, prin mișcare, lovește pereții lui, făcându-l să sune; fiecare dintre arătătoarele ceasornicului; pendulul unui orologiu; obiect de metal, de os, de material plastic etc. care înlesnește încălțarea pantofilor; bucată de piele, de pânză etc. lungă și îngustă, care acoperă deschizătura încălțăminteii în locul unde aceasta se încheie cu șiretul; lama de metal a unui cuțit, a unui briceag etc.; flacăra de formă alungită; fâșie de lumină care străbate întunericul; fâșie lungă și îngustă de pământ, de pădure etc.</p> <p>În fitonimie: <i>limba-apei</i>, <i>limba-soacrei</i>. (MDA)</p> <p>Metasemie implicativă:</p> <p>Prizonier folosit ca informator asupra situației armatei inamice.</p>
<i>șchioapă</i>	<p>Măsură populară de lungime, egală cu distanța de la vârful degetului mare pînă la vârful degetului arătător, când cele două degete sunt bine îndepărtate unul de altul. (DLRLC).</p> <p>Măsură de lungime, folosită de țesătoare, egală cu distanța de la mijlocul pieptului</p>	<p>Dimensiunea mai mică sau mai mare decât cea normală: <i>de-o șchioapă</i> sau <i>cât o șchioapă</i>. (DLRLC); <i>la o șchioapă</i>: foarte aproape (MDA).</p>

	<p>până la vârful degetelor de la mână, brațul fiind bine întins lateral. (MDA)</p> <p>Unealtă de tâmplărie în forma literei H, cu un picior mai scurt, care servește la liniat. (MDA)</p>	
<i>Pas, pași</i>	<p>Măsură de lungime (de 4-6 palme) echivalentă cu distanța dintre picioare în mersul obișnuit al unui om. (DLRLC)</p> <p><i>A da cu pasul:</i> a măsura un teren. (DLRLC)</p> <p>Distanță între două elemente consecutive identice ale unui sistem tehnic, măsurată în direcția în care se repetă elementele.</p> <p><i>pas de filet</i> sau : distanță dintre laturile paralele a două spire consecutive, măsurată de-a lungul axei</p>	<p><i>Pas cu pas:</i> rând pe rând, mereu; <i>la tot pasul</i> sau <i>la fiecare pas:</i> pretutindeni, neconținut; <i>niciun pas:</i> deloc; <i>pas înainte:</i> progres; <i>pas înapoi:</i> regres; <i>la doi pași:</i> aproape.</p>

	filetului; Unealtă de lemn în formă de compas, folosită în dulgherie, rotărie, dogărie etc. (MDA)	
--	---	--

Concurența dintre metalimbajul metrologiei științifice și termenii metrologiei populare a generat resemantizarea sau metaforizarea ultimilor. Astfel avem expresii ca: *o palmă de ...*, care desemnează o suprafață sau distanță mică în general. Cel mai des se utilizează expresiile: *o palmă de pământ* (pentru suprafață), *o palmă de loc* (uneori, pentru distanță). Există și utilizări remetaforizate: *SCM Universitatea Craiova, la o palmă de calificarea în play-off-ul Ligii Balcanice*. ([https://baschet.ro/articole/analiza/scm-universitatea-craiova-la-o-palma-de-calificarea-in-play-off-ul-ligii-balcanice.](https://baschet.ro/articole/analiza/scm-universitatea-craiova-la-o-palma-de-calificarea-in-play-off-ul-ligii-balcanice))

Transferul metaforic somatic-extrasomatic se bazează pe ceea ce Vasile Bahnaru (Bahnaru 2009: 193, 217) numește *metasemie similitivă* sau *implicativă*. Multe realități sunt desemnate metaforic prin somatisme, datorită identificării, pe de o parte, a diverselor similitudini (de formă, funcție, topografie, importanță etc.) cu elementele corpului uman, sau, pe de altă parte, a relațiilor de contiguitate (vecinătate) cu acestea.

Metasemia similitivă este mult mai productivă, deoarece obiectele denumite metaforic cu somatisme se consideră comensurabile în ce privește forma, lungimea, lățimea, adâncimea, funcția etc. Totuși, pentru metafora *mână*, metasemia implicativă o depășește numeric pe cealaltă. Acest lucru derivă și din numărul mare al instrumentelor, uneltelor manevrate cu mâna. Tot din aceste considerente somatismul *mână* devine sinonim cu *mâner*.

1.2. Antropometria în frazeologie dezvoltă o metrologie somatică destul de productivă. Astfel, părțile corpului omenesc devin punct de referință/ etalon în stabilirea dimensiunii, densității, capacității, masei, proporțiilor nu doar a entităților materiale, dar și a entităților abstracte sau amorfe. Totodată, acestea devin măsură a calităților (acțiunilor, entităților) și a acțiunilor. Acest lucru poate fi observat în expresiile frazeologice românești, în care somatisme dezvoltă un adevărat simbolism somatic

pentru domenii întregi.

1.2.1. Ilustrativ în acest sens este somatismul *nas*, care simbolizează, în contextele frazeologice, dimensiunea socială a omului. Această parte a corpului este răspunzătoare de statutul și ipostaza socială a omului. Nasul, deci, este măsură pentru:

- statutul social. În relația cu celălalt, nasul, sau mai concret, lungul nasului, sau gradul de ridicare a lui, măsoară poziția în comunicare și acțiuni. Astfel că în limita lungimii nasului, omul are dreptul de a acționa și de a-și stabili pretențiile și nevoile în lume.
- Spațiul personal. Tot lungul nasului conturează și o zonă proprie (*sub nas, nu mai departe de lungul nasului, nas în nas* etc.), mult mai personală decât cea conturată de ochi (*în ochii mei, sub ochii mei*). Condiția pentru o bună funcționare a acestei zonei măsurate de nas e să fie bine și obiectiv cunoscută. Nesatisfacerea acestei condiții e interpretată ca tentativă la spațiul privat al celuilalt: *a-și lungi nasul*: a deveni prea îndrăzneț, a se obrăznic. Din acest motiv nasul este asociat cu curiozitatea și indiscreția: *a-și băga nasul unde nu-i fierbe oala; a-și băga nasul*. Depășirea acestei zone se termină fie cu tăierea (scurtarea) nasului (*a tăia din nas*), fie cu lăsarea acestuia în jos (*a pleca nasul*). Intersectarea a două spații private nu este niciodată intenționată și din această cauză e neașteptată: *a da nas(ul) cu cineva*: a se întâlni cu cineva pe neașteptate (și fără a dori); (*a se întâlni*) *nas în nas* (cu cineva). Totodată, cunoașterea strictă a zonei *de sub nas* desemnează naivitatea: *a nu vedea mai departe decât lungul nasului*: a fi prost sau limitat din punct de vedere intelectual. Aceeași idee este întărită și de imaginea lucrului ce trece pe sub nas și nu este observat pentru a fi exploatat: *a(-i) trece (cuiva) pe la (sau pe lângă) nas*: a(-i) trece pe dinaintea ochilor, a pierde un prilej favorabil. Ca tentativă la spațiul celuilalt prin depășirea zonei proprii este interpretată și imaginea ființei umane ce nu-și vede sau își neglijează propria zonă, dar face referire la alte persoane: *sub pădure vede, da sub nas nu vede*.
- caracteristici sociale/ interpersonale. În acest domeniu semantic *nasul* funcționează ca indiciu al curiozității, indiscreției (menționate mai sus), al trufiei, mândriei, îngâmfării și încrederii exagerate în sine, de unde și ideea unei libertăți exagerate în relația cu celălalt (Scriban

1939): *după ce e sărac, mai e și cu nasul pe sus; nu umbla cu țâfna-n nas* (Pann 1976); *a-i cădea* (sau *a-i pica*) *nasul cuiva*: a-și pierde îndrăzneala sau îngâmfarea, a rămâne rușinat, umilit; *nu-ți cade* (sau *pică*) *nasul dacă...*: nu ți se întâmplă nimic, nu-ți pierzi demnitatea dacă...; *a-i da cuiva cu luleaua pe la nas*; a nesocoti; a disprețui; *nu-i ajungi* (*nici*) *cu prăjina* (sau *strămurarea*) *la nas*: a fi foarte încrezut sau a fi foarte îngâmfat; (*a umbla* sau *a fi*, *a se ține*) *cu nasul* (*pe*) *sus*: a (fi) încrezut, sfidător; *образului fără nas îi stă rău*; *Își găsește fără voie / Lungul nasului să-i moaie* (Pann 1976); *I să moaie nițel nasul cel de oțel* (Pann 1976).

1.2.2. Metafore antropometrice pot fi identificate și în frazeologismele cu somatismul *mână*. Astfel, acesta funcționează ca unitate de măsură pentru:

- **Cantitate:** *cu o mână ca ș-o mie*: în cantități mari; *o mână de bani*: mulți bani; *o mână de oameni*: foarte puțini; *o mână de carte*: foarte puțină știință;
- **Calitate:** *de toată mâna*; de toate felurile, de toate categoriile. Acest sens îl capătă și expresiile în care somatismul e însoțit de numeralele ordinale: *de prima mână*: foarte bun; *de mâna a doua*: de proastă calitate;
- **Lungime-durată:** *de la mână până la gură*: foarte repede, în timp foarte scurt. De la sensul acestui frazeologism – distanță, durată foarte mică – se mai construiesc, printr-o metaforizare secundă, următoarele imagini antropometrice: incapacitate, prostie umană: *a uitat de la mână până la gură*; decădere, pierdere; *de la mână până la gură pierde îmbucătura* (Zanne 2003-2004).
- **Spațiu** (în special aproape), din care derivă ideea de ușor, accesibil: *cât să ajungi cu mâna*); *sub mână, la îndemână*; *la mână* etc.
- **relație între oameni**, în locuțiuni și expresii sugerând însoțirea, legătura intimă sau potrivirea: *de-a mâna*: apropiat (MDA 2002); colaborarea: *de-a mâna* (în legătură cu lupte): corp la corp (MDA 2002); *mână-n mână*: în perfect acord; *a fi bun să se ia de mână cu cineva*: a se potrivi, a se asemana cu cineva. A cere mâna: a cere în căsătorie, *a fi la mâna cuiva*.

1.2.3. Degetele construiesc imagini pentru exprimarea:

- Cantității (mici): *cât s-ar scurge printre degete; îi numeri* (sau *îi poți număra*) *pe degete*: foarte puțini; de un deget: mic/ mare.
- a calităților, defectelor: *a avea degete lungi* sau *a fi lung în* (sau *la degete*: a fi hoț, a fura; *a fi* (sau *a rămâne*) *gol ca degetul* (sau *ca degetul de gol*): a ajunge foarte sărac; *a rămâne (numai) cu degetul*: a rămâne foarte sărac.
- Cunoștințele, experiența: *a ști, a cunoaște (ceva) pe degete*: a ști, a cunoaște foarte bine.
- (in)activitatea: *a da din deget*: a fi viu; *a nu mișca (măcar) un deget*: a rămâne pasiv când trebuie să rezolvi o problemă, a nu ajuta pe cineva.
- Spațiul: *a nu rămâne loc nici să pui degetul*: a nu rămâne niciun pic de loc; *a se ascunde* (sau *a se da*) *după (propriul) deget*: a căuta în zadar să-și ascundă o vină evidentă.
- Valoarea: *a schimba* (pe cineva) *cu degetul cel mic*; *a nu ajunge cuiva nici la degetul cel mic*: a fi cu mult inferior cuiva.

1.2.4. Pornind de la o reprezentare comună a topografiei corpului omenesc, dar și a celui animal, pe care toți vorbitorii, indiferent de limba în care comunică, o au, capul reprezintă un detaliu al sistemului corporal situat în partea de sus, pentru corpul uman, sau în partea din față, pentru animale, determinându-i ipostaza de etalon pentru extremitate, vârf, top, început, sfârșit și derivatele: nucleu, valoare etc. Vom încerca o inventariere a metasemiilor somatismului *cap* cu valoare antroponimică în contexte frazeologice.

Ca detaliu topografic uman somatismul *cap* construiește imaginea din expresia *din cap până-n picioare*. Această imagine include trăsătura semantică *verticalitate*, valorificată într-o serie de frazeologisme ce descriu o spațialitate verticală, un vârf: *capul pieptului*: partea de sus a sternului, unde începe pieptul; *a sta în capul oaselor*.

Capul devine referință și la conturarea extremității orizontale, a limitei, hotarului: *nu-i (un) cap de țară*: nu-i nimic grav, nici o nenorocire; *cap de țară*: margine de țară, hotar.

Aceeași imagine este realizată și în legătură cu șirul de elemente: *cap de coloană*: cel sau cei care stau în fruntea coloanei; *cap de afiș* (sau *cap de listă*): primul nume dintr-o listă de persoane afișate în ordinea valorii lor; *din* (sau *de la*) *cap*: de la început, de la începutul rândului.

Cu valoare de extremitate, capul realizează și imagini temporale, în care funcționează ca *început – din capul locului*: înainte de a începe ceva; *cap de an* (sau *de săptămână, de iarnă* etc.): începutul unui an (sau al unei săptămâni etc.); sfârșit – *a o scoate la cap*: a sfârși (cu bine), sau nucleu – *în cap de noapte* sau *în capul nopții*: după ce s-a întunecat bine.

Limita în general, ca sinonim al extremității, este măsurată în următoarele construcții: *cap în cap* (după numerale): exact, fix, întocmai; *n-are nici cap, nici coadă*.

Și calitatea poate fi măsurată cu ajutorul imaginii capului ca extremitate superioară: *cu un cap mai sus*: (cu mult) mai sus, mai mult, mai deștept, mai reușit, mai bine, dar și *capul mesei*: locul de onoare la masă. Fără a neutraliza nuanța calității, imaginea capului funcționează și ca element exponențial, reprezentativ dintr-un șir sau grup: *a fi în capul bucatelor*, sau *cap de familie*: bărbatul care reprezintă puterea familială și părintească; *capul legii*: preot, ultimele două sincronizând metaforic și valoarea de organ esențial care coordonează cu întregul sistem. La fel și *peștele de la cap începe să se strice*; *peștele de la cap se-mpute*; *mai bine cap la sat, decât coadă la oraș*; *de atunci e rău în lume, de când a ajuns coada cap*; *coada cap când ajunge crede că poate împunge*; *tăcerea, capul filozofiei este*.

2. Cealaltă perspectivă antropometrică (univers-om) poate fi ilustrată cu transferuri metaforice din diverse domenii în desemnările diverselor dimensiuni ale umanului. Primează numeric, bineînțeles, domeniile aflate în directă legătură cu experiența omului, funcționând aici ca metafore fitonimele, zoonimele, diverse unelte agricole sau din gospodărie etc. Unele metafore nu mai sunt percepute ca atare, tocindu-se și pierzându-și conotația respectivă. E și cazul lui *mușchi* de la latinescul *musculus* < *mus* „șoarece”. Metasemia se datorează unei asemănări de formă și flexibilitate. La fel și cuvântul *falcă* (maxilarul sau mandibula) < lat. *falx, falcem* „seceră”: transferul metaforic de la *seceră* la *falcă* se explică prin forma caracteristică a mandibulei (cf. sard. *cavanu* „mandibulă”, *cavana* „seceră”) (DER).

2.1. Seria onomasiologică a conceptului *cap* și *craniu*, întocmită de Nicolae Felecan (Felecan 2005: 24-25), conține suficienți termeni care oferă indici antropometrici pentru acest organ, sugerând sau desemnând, totodată, și alte manifestări umane în care somatismul *cap* funcționează ca

simbol ce le reprezintă: boacă: *a nu ști (sau a nu pricepe) (nicio) boacă, a fi tare de boacă*; bostan: *a făcut după cum i-a trăsnet prin bostanul lui cel sec*; ridiche: *i-a frecat ridichea*; tărăcuță: *a (nu)-l duce tărăcuța de ceva*; bec: *nu-l duce becul la mai mult*; bilă: *a-l durea bila*; borcan; butoi; căldare; ciubăr: *(vas mare făcut din doage de lemn): a-i lipsi o doagă*; cofă; cupă: *cupă goală*; cutie: *cutie craniană*; gămălie: *du-te acasă, tu, Mărie, și te lă pe gămălie*; măciucă: *n-ai nimic în măciucă*; moacă; container: *a rămas greu de container*.

2.2. În acest transfer metonimic un rol important îl au stereotipurile (fixate în limbă și în alte forme de cultură), care, de rând cu experiența directă cu realitățile, generează, pe de o parte, antropometria metaforică și, pe de altă parte, sunt rezultatul principiului antropometric în desemnarea-cunoașterea lumii. Or, omul cunoaște realitatea prin sau raportând-o la stereotipuri diverse, la niște „cunoașteri” preexistente actului individual de cunoaștere, depozitate în mental, imaginar. Tot din aceste constructe sunt compuse și metaforele zoonimice pentru măsurarea omului și a diverselor manifestări ale acestuia.

La nivel lexical metaforele zoonimice funcționează ca:

a. Desemnări ale ființei omenești (cu conotația negativă sau, uneori, pozitivă): balenă - om gras; bivol - om greoi, grosolan și lipsit de sensibilitate; catâr - om încăpățânat; bufniță - om înalt, slab și lipsit de eleganță etc., om cu ochi mari; căprioară - femeie elegantă; ciocârlan - persoană mândră și înfumurată; corb - care are culoarea penelor de corb; hienă - persoană care comite fapte nedemne, ticălos, mârșav, gâscă - femeie credulă sau proastă; gaiță - femeie guralivă și cicălitoare; porumbiță - femeie iubită; lebădă - femeie elegantă și grațioasă; furnică - om harnic și sârguincios; șoim - bărbat viteaz; leu - om voinic și puternic; cioară - persoană cu părul și pielea de culoare închisă; viperă - persoană răutăcioasă și plină de venin. (Bahnaru 2009, *passim*)

b. Desemnări metaforice ale comportamentelor umane, faptelor umane și/ sau ale calităților acestora:

Porcărie: faptă sau vorbă grosolană, indecentă, necinstită. (MDA 2002)

Câinos: (despre oameni și manifestările lor) rău la inimă (ca un câine); crud, hain, neînduplecat, pizmătareț, rău. (MDA 2002); ca câinele cu dușmani stăpînului lui, crud, nemilos. (Scriban 1939)

Vulp(ăr)esc: șiret, viclean, înșelător. (DLRLC 1955-1957)

c. Intensitatea manifestării unei calități: *bestial/ fioros de*: „Cornulețe umplute – *bestial de gustoase*.”

(<https://in.pinterest.com/pin/824088431793750802/>); „... cert e că am văzut treizeci de minute *fioros de plictisitoare* și nici nu-mi dădeam seama exact ce aveam să simt ...” (*Până când m-a cunoscut* de Julian Barnes).

d. Desemnări ale calităților proceselor: *câinește, iepurește, pocește, măgărește* etc.

e. Desemnări metaforice ale acțiunilor:

Lătra (despre oameni) a vorbi mult, fără rost și pe un ton ridicat. (MDA 2002)

Mieuna: a se văicări. (MDA 2002)

zbiera: (Despre oameni) A striga tare; a țipa, a răcni., urla, chițâi, ciripi. (DLRLC 1955-1957)

Aici putem aminti și antroponimia, al cărui inventar derivă și din zoonime, inițial etichete, supranume (în baza unor stereotipuri), apoi antroponime. „Supranumele (...) relevă mai pitoresc și pregnant, prin metafore, caracterul fizic sau moral al persoanei, o deprindere, un gest, un cuvânt spus la un moment dat, o atitudine. De natură trecătoare la început, supranumele urmărește pe îns cu tenacitate pînă cînd el însuși, biruit, îl acceptă, îl lasă moștenire vrînd-nevrînd, «schimbînd porecla în nume» (...).” (Constantinescu 1963: 50)

Funcționând (prin somatic, stereotipuri sau experiența proprie de cunoaștere dinaintea actului individual de cunoaștere etc.) ca măsură a stărilor de a fi, omul construiește astfel o viziune proprie asupra lumii. Această viziune are manifestări generale (unei comunități) sau chiar universale, în virtutea structurilor universale de gândire, universalității (topografice, funcționale etc.) somaticului, experiențelor extrasomatice universale etc. Urmărind acest raport se pot realiza studii despre specificul unei comunități, despre mentalul acestora. Demersul permite și dezvăluirea mecanismelor complexe de cunoaștere și gândire, a raportului dintre limbă și gândire etc.

Bibliografie:

Телия, В. Н. *Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция*. In *Метафора в языке и тексте*. Москва: Издательство Наука, 1988, p. 26-52.

Humboldt, Wilhelm von. *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București: Editura Humanitas, 2008.

Weisgerber, Leo. *Vom inhaltlichen Aufbau des deutschen Wortschatzes*. In *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Herausgegeben von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1973, pp.193-225.

Coșeriu, Eugeniu. *Filosofia limbajului*. In *Fonetică și Dialectologie*, XX-XXI, 2001-2002, p. 65-119.

Coșeriu, Eugeniu. [*Răspunsuri la întrebări*]. In *Fonetică și Dialectologie*, XX-XXI, 2001-2002, p 119-140.

Șăineanu, Lazăr. *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*. Cu o alocuțiune-prefață de B. P. Hasdeu, ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Timișoara: Editura de Vest, 1999.

Coșeriu, Eugeniu. *Creația metaforică în limbaj*. In *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fânaru, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 167-197.

Bahnaru, Vasile. *Elemente de semasiologie română*. Chișinău: Editura Știința, 2009

Felecan, Nicolae. *Terminologia corpului uman în limba română*. Cluj-Napoca: Editura Mega/ Editura Argonaut, 2005.

Constantinescu, N. A. *Dicționarul Onomastic românesc*. București: Editura Academiei Republicii Populare România, 1963. (sursa: <http://www.digibuc.ro/>)

(DLRLC) = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coordonatori), București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

(MDA) = *Micul dicționar academic*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București: Editura Univers Enciclopedic, 2002.

Scriban, August. *Dicționarul limbii românești*. Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

Șăineanu, Lazăr. *Dicționarul universal al limbii române*. Craiova: Editura

Scrisul Românesc, 1943.

Zanne, Iuliu. *Proverbe românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. vol. I-IX, București: Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie, 2003-2004.

Pann, Anton. *De la lume adunate și iarăși la lume date*. Ediție îngrijită de Alexandru N. Stănciulescu-Bîrda, București: Editura Albatros, 1976.